

نجف دریابندری. *از این لحاظ*. تهران: کارنامه، ۱۳۸۸. ۴۷۲ صفحه.

از این لحاظ مجموعه‌ای مقدمه‌هایی است که نجف دریابندری در بعضی از ترجمه‌های خود، اعم از ادبی و فلسفی و تاریخی، آورده است. امروزه پژوهش در ترجمه جزئی از مطالعات ادبیات تطبیقی جدید است که بر نقش بنیادی ترجمه در تأثیر و تأثر و ارتباطات فرهنگی تأکید می‌ورزد. از این حیث، بررسی این کتاب در حوزه ادبیات تطبیقی و ترجمه‌پژوهی قابل توجه می‌نماید. دریابندری از مترجمان نام‌آشنایی است که آثار متعددی، به‌ویژه در حوزه ادبیات جهان، به خوانندگان فارسی‌زبان معرفی کرده و نقش مهمی در انتخاب و معرفی داستان‌نویسان جریان‌ساز و صاحب سبک غرب به ادبیات داستانی ایران داشته است، تا جایی که تأثیر آشکار ترجمه‌های او در نویسندگان معاصر ما می‌تواند موضوع تحقیقات وسیع‌تری قرار گیرد. در این مجموعه، با سه وجه قدرتمند از شخصیت ادبی دریابندری آشنا می‌شویم: نخست مترجمی توانا، دوم منتقدی تیزبین با دانش وسیع در حوزه ادبیات و فلسفه، و سوم ویراستاری آزموده و حاذق.

مندرجات کتاب بر حسب موضوع تقسیم‌بندی شده‌اند. دریابندری هدف خود را از انتشار این کتاب گردآوری نوشته‌های پراکنده در کتابی مستقل عنوان کرده است. کتاب از سه بخش تشکیل شده که ذیل عناوین زیر مرتب شده‌اند: کتاب اول، *در ادبیات*، شامل پیشگفتارهای مترجم است بر *وداع با اسلحه*، *قضیه رابرت اوپنهایمر*، *چنین کنند بزرگان*، *رگتایم*، *پیرمرد و دریا*، *سرگذشت هکلبری فین*، *بازمانده روز*، *بیلی باتگیت*، *پیامبر و دیوانه*، *آنتیگونه*، و *خانه برناردا آلبا*.

کتاب دوم، *در فلسفه*، دربردارنده مقدمه‌های مترجم است بر *ترجمه تاریخ فلسفه غرب*، *متفکران روس*، *قدرت*، *افسانه دولت*، و *فلسفه روشن اندیشی*. کتاب سوم، *در تاریخ*، شامل مقدمه‌ای بر *ترجمه تاریخ روسیه شوروی* و *ترجمه گفت‌وگویی با نویسنده* این اثر است. به‌علاوه، کتاب شامل ضمائم است که می‌توان آنها را تکمله مقدمه‌ها خواند. از میان این نوشته‌ها، مقدمه *نمایشنامه آنتیگونه* و *ضمیمه‌های آن* به قلم مارتین هایدگر و *زیگموند فروید*، مقدمه *نمایشنامه خانه برناردا آلبا* و *ضمیمه آن* به قلم فرانسیسکو گارسیا لورکا، و فصل *نویافته سرگذشت هکلبری فین* برای نخستین بار در

این کتاب منتشر شده‌اند. کتاب اول ۳۰۹ صفحه، کتاب دوم ۴۲، و کتاب سوم ۲۴ صفحه از حجم کتاب را شامل می‌شود که این خود مؤید گرایش و دلبستگی مترجم به متون ادبی است. عنوان مجموعه به مفهوم «از این نظر»، بیانگر دیدگاه مستقل دریابندری و رویکرد خاص او در معرفی و بررسی آثاری است که برای ترجمه انتخاب کرده است. او در دو مجموعه مقاله پیشین خود نیز عناوینی از همین جنس برگزیده است: در عین حال، و به عبارت دیگر.

نویسنده در این مقدمه‌ها عموماً برای روشن شدن ذهن خواننده و فزونی درک متون، اطلاعات پیرامونی و مکملی در اختیار او می‌گذارد. ابتدا شرح دقیقی درباره نویسنده و دیدگاه‌های ادبی، اجتماعی، فلسفی، تاریخی و سبکی او به دست می‌دهد و سپس شیوه ترجمه، مشکلات آن، روش‌های نزدیکی به متن اصلی و انتخاب زبان و لحن مناسب را با خواننده در میان می‌گذارد. دریابندری در این مقالات، به تناسب موضوع، نظرات خود را درباره کتابی که انتخاب کرده، نقش مترجم، نوع ترجمه و واژه‌های پیشنهادی با پشتوانه تجارب غنی بیان می‌کند.

کتاب اول، در ادبیات

دو مقدمه دریابندری بر ترجمه رمان‌های *وداع با اسلحه* (۱۹۲۸) و *پیرمرد و دریا* (۱۹۵۲) حاوی همی‌نگوی‌شناسی جامع و مفیدی است. او در این دو مقاله، ضمن مرور زندگی شخصی و فعالیت‌های ادبی و آثار همی‌نگوی، به نثر، زبان، سبک، ویژگی‌ها و دیدگاه‌های ادبی او پرداخته است. خواننده در این دو مقاله، ضمن «یک دور تمام» آشنایی با ارنست همی‌نگوی، نیم قرن از تاریخ داستان‌نویسی اروپا و امریکا را مرور می‌کند. دریابندری بر اهمیت زبان داستان‌های همی‌نگوی بیشتر تأمل می‌کند و آن را از بزرگ‌ترین وجوه امتیاز او از سایر نویسندگان دوران به شمار می‌آورد. سبک منحصر به فرد همی‌نگوی را نه امری تصادفی، بلکه «بازتاب روح زمانه» می‌داند. در حقیقت، ظهور همی‌نگوی به نظر او یک ضرورت تاریخی است که در آن ادبیات داستانی، خسته و افسرده از پرگویی و بیانات خصوصی و درد دل‌های تنهایی نویسنده، نیازمند فرصتی تازه بود تا به تجدید قوا پردازد. یکی دیگر از نکات ظریفی که دریابندری درباره همی‌نگوی مطرح می‌کند، اشاره به خطر ایستایی نویسنده جریان‌ساز و صاحب

سبک است که هر زمان ممکن است به تکرار گفته‌های خود دچار شود. «سبک همینگوی سراب لرزانی است که نه تنها بسیاری از تقلیدکنندگان او را فریفته است، بلکه خود او را هم در یک دوره طولانی از کارش ناکار ساخت» (۷۳). به عقیده دریابندری، شیوه‌ای که همینگوی را در آثار دوره جوانی و برخی آثار قبل از جنگ جهانی دوم، در دوران افول رواج سبک، به عنوان نویسنده‌ای صاحب سبک مطرح کرد، بعدها به دامی برای او تبدیل شد و پایبندی به سبک و ترس از دست دادن آن برای او قیدها و الزاماتی پدید آورد که به «مانیه‌ریسم» (به مفهوم شیفتگی به نثر و سبک خود یا شیوه بیانی که به مرحله خودآگاهی دست‌وپاگیر و الزام‌آور رسیده باشد) انجامید.

مقاله دیگر پیشگفتاری است بر ترجمه سرگذشت هکلبری فین از مارک توین که چهارمین ترجمه این رمان است. در مورد ترجمه مکرر یک اثر بحث‌های متعددی در حوزه ادبیات تطبیقی وجود دارد. دریابندری در مصاحبه مفصلش با ناصر حریری می‌گوید: «اگر ترجمه مکرر ترجمه بهتری باشد، نتیجه عمل این است که ادبیات فارسی صاحب اثری بهتر از ترجمه اول شده است و آن ترجمه اول به احتمال قوی منسوخ خواهد شد» (حریری ۶۷). دریابندری در این پیشگفتار اطلاعات مفیدی درباره تحول جامعه امریکا و سیر تحول ادبیات امریکایی ارائه می‌کند. می‌نویسد که با پیدا شدن دست‌نوشته‌های پراکنده مارک توین آشکار شد که فصل سوم این کتاب به اصرار ناشر در چاپ اول حذف شده است. بنگاه نشر دانشگاه کالیفرنیا برای جبران این امر در چاپ تازه‌ای که به مناسبت صدمین سال انتشار شاهکار مارک توین (۱۸۸۵-۱۹۸۵) منتشر کرد، حکایت حذف‌شده را برای نخستین بار در متن کتاب گنجانید. دریابندری در ترجمه خود از متن جدید پیروی کرده است. در این پیشگفتار، ابتدا به معرفی مبسوط نویسنده و آثارش می‌پردازد و سپس زبان و لحن شخصیت نوجوان را (که روایتی از زبان عامیانه امریکایی است) تحلیل می‌کند؛ در واقع، این نخستین بار است که سراسر یک رمان بزرگ به زبان عامیانه نوشته می‌شود. به زعم منتقدان، منبع الهام‌بخش همینگوی در انتخاب لحن داستان‌هایش سرگذشت هکلبری فین است که به گفته همینگوی «همه ادبیات نوین امریکا از آن کتاب سرچشمه می‌گیرد.» نکته‌گویی‌های مفصل مترجم در باره مشابهت تکنیک‌های زبانی، استفاده از زبان توده، و پرداخت‌های داستانی توین و همینگوی از آموزه‌های مفید این کتاب است.

مقدمه‌های دریابندری بر دو رمان معروف ای. ال. دکتروف، رگتایم و بیلی باتگیت، از مطالب کم‌نظیری است که در زمان انتشار ترجمه این دو اثر درباره رمان مدرن و پست‌مدرن تحریر شده‌اند. رگتایم (۱۹۳۱) معروف‌ترین رمان این نویسنده آمریکایی است که، به مقتضای موضوع، رمان نو خوانده می‌شود. نخستین ویژگی این رمان استفاده نویسنده از صناعت رمانس در برابر رمان، و ویژگی دیگرش استفاده از دو دسته شخصیت است: شخصیت‌های تاریخی از جمله هنری فورد و اما گلدمن و مریلین مونرو، در کنار آدم‌های بی‌نام‌ونشان غیرتاریخی شامل امریکایی‌ها، مهاجران و سیاه‌پوستان. زمان داستان دوران پیدایش هنر سینما و پیروزی انقلاب هنری اروپاست و ترکیب‌بندی صحنه‌ها و فصل‌ها به تبع آن به ساختار «کولاژ» نزدیک می‌شود. دریابندری رگتایم را چهره آمریکا در دهه ۱۹۶۰، «دهه تجاوز و خونریزی و رسوایی»، توصیف می‌کند.

مقدمه ترجمه بیلی باتگیت حاوی نگاه شفاف و توضیحات رسای دریابندری درباره بحث پرمناقشه پست‌مدرنیسم است. او با اشاره به رمان نام‌نسترن (یا نام گل سرخ) نوشته اومبرتو اکو به عنوان نمونه‌ای از ادبیات پست‌مدرن، بیلی باتگیت را از بسیاری جهات — از جمله برخورد رندانه و شوخی‌آمیز با ادبیات گذشته، استفاده از تک‌گویی طنزآمیز به قصد ریشخند صنعت تکرار شده جریان سیال ذهن، و ادعای سند جعلی — رمانی پست‌مدرن می‌داند. به منظور نشان دادن وجوه متعدد این رمان نگاهی اجمالی و مفید به تاریخچه پیدایش پست‌مدرنیسم در معماری می‌کند. در ادامه، ادعای پست‌مدرنیسم علیه مدرنیسم را، که همه سنت‌های دور و نزدیک را منسوخ می‌داند و در آفرینش هنری بنا را بر محاسبه و تصادف محض می‌گذارد، برداشتی ساده‌انگارانه تعبیر می‌کند و می‌افزاید: «هنرمند پست‌مدرن این صورت‌ها [سنت‌های پیش از خود] را بی‌مصرف نمی‌داند، بلکه آن‌ها را به عنوان مصالح کار در نظر می‌گیرد و از نو به کار می‌برد» (۱۷۸). دریابندری به اهمیت نقش خواننده در خواندن متون پست‌مدرن نیز اشاره می‌کند. او در انتهای مطلب به یافتن صدای راوی داستان در ترجمه می‌پردازد. «در مورد بیلی باتگیت باید گفت که نویسنده به صدای دورگه عجیبی رسیده است که «دوبله کردن» آن آسان نیست. زیرا... برای مترجم مقدر نیست که لغزش‌های او را به صورت لغزش‌های فارسی درآورد یا کلیشه‌های فرسوده او را عیناً تقلید کند، بدون

آن‌که اعتماد خواننده از دست برود» (۱۸۴). به این دلیل، ناچار شده است که در بسیاری موارد لغزش‌های بیلی را نادیده بگیرد یا به شیوه خود اصلاح کند. در ضمیمه این مقاله، ترجمه مصاحبه‌ای از دکتر فاطمه آملی است. از جمله نکات مهمی که در این مصاحبه به آن اشاره شده، اهمیت یافتن «صدا»ی راوی و تلاش نویسنده برای یافتن آن است.

مقاله بعد پیشگفتاری است بر ترجمه رمان *بازمانده روز* (۱۹۸۹) اثر کازوئو ایشی گورو (متولد ۱۹۵۴)، نویسنده انگلیسی‌زاپنی تبار. ترجمه این رمان نقطه عطفی در کارنامه دریابندری است که با تشخیص صدا و لحن اثر و انتقال آن به زبان مقصد ترجمه‌های ماندگار آفریده است. مهم‌ترین وجه این رمان لحن راوی است. «لحن غالب در این داستان لحن رسمی و مضحک پیش‌خدمتی است که یک عمر ناچار بوده است در دایره خشک و بی‌جانی که بیرون رفتن از آن در حد او نیست حرف بزند» (۱۶۳). سپس دریابندری به تجربیاتش در ترجمه ظرافت‌های زبانی این رمان، که مشکل‌ترین قسمت کار اوست، اشاره می‌کند، یعنی یافتن «صدا»یی که بتواند جانشین صدای راوی داستان شود.

مقدمه دریابندری بر چنین کنند بزرگان از ویل کاپی یادداشتی است طنزآمیز و شوخ‌طبعانه بر چاپ مجدد قطعاتی از این اثر که در مجله خوشه در دوره سردبیری شاملو منتشر می‌شده است. نکته قابل توجه در این مقدمه اشارات شوریده‌وار دریابندری به ترجمه این اثر است. می‌گوید که در ترجمه به هیچ اصلی پایبند نمانده، قطعاتی از متن اصلی را حذف کرده و حتی جملات و عبارات فراوانی را در آن گنجانده است، و در ضبط فارسی اعلام نیز هیچ قاعده معینی را جز سلیقه شخصی رعایت نکرده است. در پیشگفتار ترجمه دو کتاب پیامبر و دیوانه از جبران خلیل جبران ادعا می‌کند که، گذشته از ترجمه خود، چندین ترجمه دیگر از این دو اثر را دیده است. بنابراین، بنای کار را بر سادگی و پیراستگی گذاشته و تلاش کرده است که کیفیت ساده و در عین حال کهن‌گرای اصل اثر را نشان دهد و طنین حقیقی زبان کتاب مقدس و قرآن کریم را در نثر ترجمه بازتاباند. در معرفی خلیل جبران به ابعاد مختلف شخصیت او به عنوان نویسنده، شاعر، طراح، نقاش و اهل سیاست (لبنانی‌الاصول) می‌پردازد و سرانجام در مورد چند واژه غیرمتعارف در ترجمه خود توضیحاتی می‌دهد.

پیشگفتار مفصل ترجمه آنتیگونه از سوفوکلس مطلبی است که مترجم برای چاپ دوم این نمایشنامه نوشته است، اما چون چاپ دوم این کتاب هنوز منتشر نشده، این مقاله برای اولین بار در کتاب حاضر چاپ شده است. مقاله با شرح حال مختصری از سوفوکلس، تراژدی‌نویس بزرگ یونان و از چهره‌های درخشان تاریخ ادبیات جهان، آغاز می‌شود و سپس به شرح تراژدی آنتیگونه، دلایل توجه دوباره منتقدان قرن بیستم به آراء سوفوکلس و توجه آنها به تحلیل تراژدی‌های یونان می‌پردازد. از نکات قابل توجه این مقاله انعکاس آراء هگل در زمینه دیالکتیک هستی و بایستی در تراژدی یونان است که آنتیگونه را برای نشان دادن موقعیت تراژیک انسان مثال می‌آورد. دریابندری تفاوت‌های بسیاری را که در ترجمه‌های متعدد این نمایشنامه در زبان‌های اروپایی وجود دارد مربوط به استنباط مترجمان عصر جدید از یک زبان مرده می‌داند که از آن‌ها گزیری نیست. اما نکته مسلم این است که تراژدی یونانی به عنوان هنری بدوی در نهایت سادگی و اقتصار کلام نوشته می‌شده و طبیعی است که در ترجمه هم باید به همین قیاس عمل کرد. دریابندری در ترجمه خود از متن انگلیسی آنتیگونه، بی‌آنکه گرد زبانی فاخر بگردد، به سادگی و پیراستگی اصل اثر تأسی کرده است. در ضمیمه این بخش، ترجمه مقاله‌ای از مارتین هایدگر را آورده که حاوی نگاه او به بخشی از آنتیگونه است؛ دریابندری این مقاله را از روی ترجمه انگلیسی آن به فارسی برگردانده است. در این متن، هر جا که هایدگر کلمات آلمانی را به صورت غیرمتداول آورده است، مترجم انگلیسی نیز در ترجمه خود اصل کلمات را آورده و دریابندری هم این قاعده را در ترجمه رعایت کرده است. ضمیمه دوم با عنوان «درباره ادیپوس فرمانروا» از متن انگلیسی کتاب تعبیر رؤیا اثر زیگموند فروید انتخاب شده است. فروید در این مقاله تز معروف خود را درباره ریشه‌های روان‌نژندی و نقش والدین در زندگی روانی کودکان مطرح می‌کند و برای توضیح آن قصه ادیپوس یونان باستان را مثال می‌زند.

«شعر و واقعیت» عنوان پیشگفتاری است که دریابندری بر ترجمه منتشرنشده خود از نمایشنامه خانه برنارد آلبا اثر فدریکو کارسیا لورکا، شاعر و نمایشنامه‌نویس اسپانیایی، نوشته است. دریابندری خانه برنارد آلبا را ساده‌ترین و بی‌پیرایه‌ترین و شاید مؤثرترین نمایشنامه لورکا می‌خواند که به‌درستی واقعیت زندگی اسپانیا را با دقت و قدرت نقل کرده است، به طوری که برخی منتقدان تئاتر آن را شاهکار لورکا می‌دانند. ترجمه

پیشگفتار مفصلی که فرانسیسکو گارسیا لورکا بعد از مرگ برادرش به سه نمایشنامه او اضافه کرده، در ضمیمه این مقاله آورده شده است.

کتاب دوم، در فلسفه

مقاله نخست این بخش با عنوان «یک روایت تحلیلی» پیشگفتاری است بر تاریخ فلسفه غرب از برتراند راسل. دریابندری به شیوه مألوف ابتدا شرح جامعی از زندگی نویسنده و آرا و آثار او به دست می‌دهد و سپس به تحلیل اثر می‌پردازد. راسل در این تاریخ به شیوه خود عمل می‌کند؛ به نقل آرا و اقوال فلاسفه اکتفا نمی‌کند، بلکه با آنها وارد بحث می‌شود، چنان‌که گویی از معاصران فیلسوف مورد بحث است و مطالبش را به زبانی بیان می‌کند که برای متفکر مورد بحث در زمان او قابل فهم باشد. «این نحوه برخورد همان چیزی است که آینشتاین آن را "همدلی" با زمان‌های دوردست می‌نامد» (۳۵۵).

«مهار کردن قدرت برهنه» پیشگفتاری است که دریابندری بر ترجمه کتاب قدرت برتراند راسل نوشته است. این اثر در شمار نوشته‌های سیاسی-اجتماعی راسل است که از آثار ثانوی او به شمار می‌روند، و زبان آن به گونه‌ای است که طیف گسترده‌تری مخاطب آن هستند. کتاب قدرت که یک‌سال و نیم قبل از آغاز جنگ دوم جهانی و در اوج قدرت نازیسم نوشته شده است، پاسخی بود به نگرانی‌های اروپای ۱۹۳۸ از کاربرد بی‌رحمانه قدرت.

مقدمه دریابندری بر ترجمه متفکران روس از آیزابا برلین قسمت دیگری از کتاب دوم است. متفکران روس مجموعه مقالاتی است که برلین بین سال‌های ۱۹۴۸ تا ۱۹۷۵ در زمینه ادبیات روسی نوشته است و چشم‌انداز خوبی از فضای فرهنگی روسیه در نیمه دوم قرن نوزدهم، دوران شکوفایی ادبیات روسی، و تحولات اندیشه اجتماعی که زمینه‌ساز انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ شد، به خواننده می‌دهد. در این مقاله، خرده‌هایی نیز بر دیدگاه فلسفه اجتماعی برلین گرفته است.

در پیشگفتار ترجمه افسانه دولت از ارنست کاسیرر، فیلسوف و مورخ فلسفه اهل آلمان، مبانی قدرت دولت‌های فاشیستی را از دیدگاه فلسفه سیاسی و مردم‌شناسی فرهنگی بررسی می‌کند. بخشی از این کتاب پاسخی است به این معما که چرا مردم در

پاره‌ای از گذرگاه‌های تاریخ، روش‌های عقلانی را کنار می‌گذارند و به خشونت و خونریزی می‌پردازند و حتی آن را ستایش می‌کنند. دریابندری پس از این بحث، توضیحات سودمندی درباره‌ی واژه‌های «اسطوره» و «افسانه» و ریشه‌ها و کاربردهای آنها به دست می‌دهد.

فلسفه روشن‌اندیشی کاسیرر ترجمه دیگری از همین قلم است که به روشن‌اندیشی یا روشنگری در تاریخ و فرهنگ و فلسفه قرن هجدهم در اروپای غربی و آراء مختلف فلاسفه در این حوزه می‌پردازد. دریابندری در پیشگفتارش بر این کتاب، ضمن توضیح و تبیین آراء کاسیرر، خود نیز وارد بحث می‌شود و توضیحاتی درباره‌ی تمایز معنایی واژه‌های روشن‌اندیشی و روشنگری، و انتلکتوئل و منورالفکر و روشنفکر و انواع آن می‌دهد که در زبان فارسی معمولاً به جای هم به کار می‌روند.

کتاب سوم، در تاریخ

مقاله نخست این بخش پیشگفتاری است بر کتاب منتشر نشده تاریخ روسیه شوروی از ای. اچ. کار. به گفته مترجم، این کتاب شرح و تحلیل مفصلی از انقلاب ۱۹۱۷ روسیه و چگونگی به قدرت رسیدن حزب بلشویک و تحکیم اتحاد جماهیر شوروی است. ضمیمه این بخش نیز مصاحبه مفصلی با نویسنده کتاب به مناسبت به پایان رساندن چهارده جلد از این تاریخ است.

از این لحاظ حاوی آموزه‌های مفیدی برای مترجمان، داستان‌نویسان و ویراستاران است، ولی کاستی‌هایی نیز در تدوین این کتاب به چشم می‌خورد که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: پراکندگی مطالب، قید نشدن تاریخ نگارش مقالات و ترجمه‌ها، فقدان نمایه، و سرانجام غیاب آشکار پانویشت انگلیسی برای اعلام داخل متن‌ها.

بهناز علی‌پور گسگری

عضو هیئت علمی دانشگاه پیام‌نور

منابع

- دریابندری، نجف، از این لحاظ. چاپ اول. تهران: انتشارات کارنامه، ۱۳۹۰.
حریری، ناصر. یک گفت‌وگو. تهران: انتشارات کارنامه. ۱۳۷۶.